

נח ב

אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים. וכן העתיק ופסק הר"ף, והביא כתוב זה. ואמאי השמיט הרמב"ם טעם הגמ' וכתב טעם חדש מדילי" (שכל המוסיף כו'?)

ב. והנה יש מפרשים, שמהכתוב יש לדייק שני טעמים: (א) לפי רישא דקרא "כי אינך יודע אי זה יכשר גוי", ה"ז מטעם ספיקא (כפי' רש"י על הכתובים) "אם . . . בנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך": (ב) לפי סיפא דקרא, "ואם שניהם כאחד טובים" אין זה מטעם ספיקא וחשש, אלא כל אימת שיכול להוסיף בהולדת בנים הרי הוא מצווה ע"ז.

והיינו, דלטעם הא' עיקר החיוב הוא

(7) יבמות שם.
(8) ומובן שאין לבאר שהוא ע"ד שמצינו בכללי הרמב"ם (ראה יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ד) שדרכו לכתוב דבר היותר מתקבל, ובפרט בעניניו שגם בגמ' נלמד מכתוב שהודגש בו טעם, ולכן כ' הרמב"ם מדילי" טעם פשוט יותר – כי טעם הרמב"ם "שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם" לכאורה אינו טעם (מספיק) כלל בהלכה לחייבו ב' מצוה (מד"ט). משא"כ בגמ' שלמדין מכתוב שנאמר בסגנון של הוראה וציווי.
(9) העמק שאלה לשאלות שאליתא קסה אות ג. וראה בארוכה שדי חמד כללים מערכת וא"ו כלל יד.

(10) קהלת שם. ועד"ו ברש"י יבמות שם ד"ה אי זה יכשר: איזה זרע יהא הגון וירא שמים ומתקיים. וברש"ם ב"ב צא, א ד"ה כדרכה: לפי שהי' ראי שמא ימותו בניו כו'. ע"ש. ובה"ר עה"פ בדברי ר"נ: אינך יודע איזה בנים מתקיימין לך אם של נערותך אם של זקנותך אם שניהם כאחד טובים. ובאבות דר"נ פ"ג, ו, "אם שניהם יתקיימו בידך".

א. כתב הרמב"ם: "אף על פי שקיים אדם מצות פרי' ורבי' הרי הוא מצווה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ול' רבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת בישראל³ כאילו בנה עולם".

והקשו ע"ז, דהרי בגמ' מפורש ש' מקורו וטעמו של דין זה הוא מהכתוב "בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך וגו'", וז"ל הגמרא: "ר' יהושע אומר נשא אדם אשה בילדותו ישא אשה ב' זקנותו היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו שנאמר בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ירך כי אינך יודע

(1) ה' אישות פט"ו הט"ז.

(2) ראה לקמן סעיף ו ובהערות שם, שעיקר ציוני פרי' נאמר בפרשתנו.

(3) י"ג "מישראל" (ועד' ל' הרמב"ם שבהערה 22. (ועד) – ראה ילקוט שינויי נוסחאות ברמב"ם הוצאת פרענקל.

(4) ראה הגהות הרמ"ך לרמב"ם שם. מעשה רוקח שם.

(5) יבמות סב, ב.

(6) קהלת יא, ו.

(*) שקהיל זכמות רבות . . וי"א שהי' אומר כל דבריו בהקהל (רש"י ריש קהלת – ולכאורה זהו יד חר מ, בהקל. וראה ר"פ ויקהל. ומנ"ל לרש"י זה?). [מקורו דרש"י הוא בקה"ר בתחלתה, שהיו דבריו נאמרין בהקהל. וראה י"ש ריש קהלת. וב' אבודרהם (בשם אבן הירח). כי שלמה בחג אמרו בהקהל כמ"ש במועד שנת השמיטה בחג הסוכות גוי וכתבי ויקהל אל המלך שלמה בירח האתנים בחג וגו' ואז אמרו בהקהל להוכיח את ישראל".

אבל צ"ע מנ"ל בפשט"ם שהיו דבריו סתם בהקהל? לאו דוקא בחה"ס דשנת הקהל. וראה מדרש לקח טוב ר"פ דברים: לפי שהי' קהלת מקהיל קהילות בישראל כו'.

(א) לפי זה יוצא, שכל אימת שאשתו של אדם (גם אם ילדה לו בן ובת) אינה עוד בת בנים יש עליו חיוב לישא אשה (בת בנים) על אשתו¹³ (או לגרשה ולישא אחרת)¹⁴ מחשש שמא ימותו – והרי לא מצינו שבנ"י יחמירו בזה¹⁵ כדי לצאת דעת ר"י (ובפרט שמפורש בגמ'¹⁶ „הלכה כרבי יהושע"').

(ב) ומאידך גיסא, אם הוי ספיקא בלבד – חל חיוב זה ד„לערב אל תנח ידך" דוקא כאשר יש לו רק בן ובת (או שני זכרים לדעת ב"ש), כי אז י"ל דאע"פ שקיים מצות פו"ר, מ"מ חיישינן למיתת אחד מהם ושוב אין בידו מצות פו"ר: אבל כאשר יש לו כמה בנים ובנות אז אין טעם שיחול עליו חיוב זה¹⁷, שהרי למיתה דבי תרי לא חיישינן¹⁸ – ומס' תימית לשון ר"י „היו לו בנים בילדותו" משמע בפשטות שהמדובר הוא לאו דוקא בשני בנים (בן ובת), כ"א גם כאשר היו לו כו"כ בנים.

13) ובזה אין מקום לכאורה לחשש דהכנסת צרה לבינו – „לעשות את זו צרה לזו" (ל' רש"י אחרי ית, יח). כיון שהיו ספק בקיום מ"ע דאורייתא, משאיכא להטעם השני הנ"ל שאין מקום לזה. כפשוטו. 14) ראה בעל המאור יבמות שם. רא"ש שם פ"ח ס"ט. דרישה לטור אה"ע ס"א סק"ט.

15) ראה מקור חסד לספר חסידים ס' שעו שמביא ראיות מכ"מ שגם לפני חדר"ג לא ה' מנהג בני"י (ובפרט גדולי ישראל) לישא שתי נשים. 16) יבמות שם.

17) וכ"ה בריף שם. וראה בעל המאור ורא"ש שם (ומעשה רוקח שבהערה 31). וראה שו"ע אה"ע שם ס"ח ובניכ.

18) והא דבזעו שה' ירא שמא ימותו בניו (שהיו יותר משנים) – רשב"ם ב"ב שם – וכולם מתו בחייו – אין מזה הכרח שהוא חיוב (ראה בהנמקו בהערה שלאח"ז).

19) יבמות כו, ב תוס' שם. תוד"ה וחכ"א – ריש יומא. וראה שדי חמד שם. ולהעיר מערר לנר ליבמות סא, ב ד"ה דלאו בת בנים.

משום חשש ביטול מצות פו"ר, וא"כ י"ל דנחשב כספיקא דאורייתא דשמא יבטל ממצות פו"ר¹⁹; אבל לפי הטעם השני שבכתוב „ואם שניהם כאחד טובים", אין כאן משום חשש ביטול מצות פו"ר וספיקא דאורייתא, אלא הנהגה טובה ומצוה מדברי סופרים, שיהיו לו עוד בנים.

וזהו שכתב הרמב"ם „שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם", שכוונתו להטעם „ואם שניהם כאחד טובים", כי לדעת הרמב"ם עיקר הטעם הוא מסיפא דקרא, וחיובו אינו מטעם חשש ביטול מצות פו"ר דאורייתא, אלא הוי מצוה מדברי סופרים, וכנ"ל.

אמנם לכאורה ביאור זה דחוק הוא מכמה טעמים:

(א) דוחק לחלק הפסוק לשני טעמים, כי מפשטות הכתוב משמע דהוי כולא טעמא חדא, וסיפא דקרא הוא המשך הספק דרישא: „אינך יודע אי זה מהם יכשר הוזה או זה ואם (או) שניהם כאחד טובים"²⁰.

(ב) את"ל שהטעם הא' שבכתוב „אינך יודע אי זה מהם יכשר" הוי חששא דביטול מ"ע דאורייתא (שמא ימותו בניו הראשונים), אינו מובן:

11) בהגהות הרמ"ך שם בהמשך לדברי הגמ' כי לא תדע הוזה יכשר: דחייש למיתת הראשונים ונמצא שלא קיים המצוה.

12) להעיר שבה"ר שם במאמר ר"י אינו מביא סיום הכתוב „אם שניהם כאחד טובים". ולאידך באבות דר"נ הובא זה בלשון ר"י „כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידיך אם שניהם כאחד טובים שנאמר בבוקר זרע את זרעך" (וראה ב' הנוסחאות באבות דר"נ). ובכ"ר פס"א, ג במאמר ר"י לענין נתינה לעני נקט הטעם שבכתוב ב' בתור רא' מהכתוב אלא כחלק מלשוננו, ולא הביא בכלל רישא דקרא. וראה וח"א קפת, א. זהר חדש רות (פט, רע"ג).

ד. ויובן זה בהקדם הצ"ע, ובפרט אם נאמר (כדמוכחא מילתא)²⁴ שדין זה ב־רמב"ם מקורו בדברי ר"י — ד"הוּ לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו; מדוע שינה הרמב"ם מלשון ר"י (היו לו בנים כו') וכותב לשון אחר?²⁵

וי"ל הביאור בזה בפשטות: בדין נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו — אפ"ל שני אופנים:

(א) הוא (המשך מ)עצם חיוב העיקרי דמצות פו"ר, שגם לאחר שקיים מצוה זו בילדותו, יש עליו חיוב מד"ס להמשיך (לא ליבטל) במצות פו"ר גם בזקנותו. ולפי זה — הכתוב בקהלת הו"י גילוי מילתא וביאור במצות פו"ר שמן התורה. או

(ב) הוא חיוב ודין בפ"ע, שאף שקיים מצות פו"ר ע"י הבנים שהיו לו בילדותו, ה"ה מצווה בדברי קבלה²⁶, בבוקר זרע את זרעך גו"ל להוליד בנים גם בזקנותו [וכן משמע לכאורה מהמשך דברי ר"י, שאינו מסתפק בציווי הולדת בנים (היו לו בנים בילדותו כו')], אלא²⁷ מתחיל כענין חדש — „נשא אשה . . . היו לו בנים . . .“.

(24) כמ"ש במגיד משנה כאן ושם ה"ו.

(25) ראה יד מלאכי כללי הרמב"ם אות ה — שהרמב"ם מעתיק לשון הגמ'.

(26) להעיר מהשינויים במדרשים הנ"ל הערות 10, 12: בקה"ר מביא רק ל' הכתוב (ע"ד ל' הגמרא): באבות דר"נ „אלא שא אשה והוליד בנים ובנות והרבה פו"ר ורבי בעולם; בב"ר שם בסופו „ר' דוסתאי בשם רבי שמואל בר נחמן אם היו לך בנים בנערותך קח לך אשה בזקנותך והעמד בנים וממי אתה למד מאברהם כו'“, ומשמע שהוא לימוד בפ"ע, ואינו מטעם המשך קיום מצות פו"ר. וראה בארוכה יפ"ת (השלם) וגזר הקדש (השלם) לב"ר שם.

(27) ראה עיון יעקב (לע"י) וערוך לגר ימנות שם. ועוד.

ומלבד זאת — אין פירוש זה מספיק ליישב דברי הרמב"ם, שהרי עכ"פ הו"ל להרמב"ם להביא רישא דקרא — שנאמר „בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך“ (בלי המשך הטעם ד„אינך יודע גו"ל“) — שבו נאמר עצם החיוב (וכמו שמצינו ברי"ף²⁸ שהביא רק רישא דקרא הנ"ל, והרי גם הוא ס"ל „והא מילתא ד־רבנן היא“ כדעת הרמב"ם ש„הוא מצווה מדברי סופרים“).

ג. והנה בטעם שכתב הרמב"ם „שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם“ צ"ב לכאורה, לשונו „שכל ה־מוסיף“ ולא בלשון הרגיל — „כל המוֹ-ליד“; ולאידך, אם תפס ל' „מוסיף“, הו"ל לסיים „כאילו הוֹסִיף עולם“ בהתאם לתחלת הלשון „כל המוסיף נפש אחת“ (וע"ד מרז"ל במס' סנהדרין²⁹ „כל המוֹ-קיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא“³⁰), ולמה ממשיך „כאילו בנה כו"ל?

גם צריך להבין: ברמב"ם ה'ל' דעות³¹ כ' בנוגע להכוונה בהולדת בנים „וישנים על לבו שיהי' לו בן אולי יהי' חכם ו־גדול בישראל“. ולכאורה הרי זו הסברה פשוטה ב„כאילו בנה עולם“, ומדוע לא הביאה הרמב"ם כאן כטעם ע"ז שלא יבטל מלפירות ולרבות, כי אולי יהי' הבן הנולד חכם וגדול בישראל, ואז הרי זה לא רק „כאילו בנה עולם“ אלא שזהו בנין עולם ממש?

(20) וכן בסמ"ג מ"ע מט.

(21) לו, א — במשנה. והביאו הרמב"ם בה'ל' סנהדרין פ"ב ה"ג. וראה גם רמב"ם שבהערה הבאה.

(22) וברמב"ם ה'ל' רוצח כו' ספ"א „וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים כל העולם כולו“.

(23) ספ"ג.

כתוב (בדברי קבלה) דגם בעת זקנותו יהיו לו בנים „לערכ אל תנח ידך“, אינו ענין וחיוב בפע, אלא הוא מצד לתא דמצות פויר³³, שיש חיוב תמיד (מד"ס) שלא יבטל מפור³⁴ (מקיום מצות פויר שמדאורייתא³⁵) כ"ז שיש בו כח.

ויש לומר שהנפק"מ להלכה בין ב' אופנים אלו, היא בהדין דמוכרים ס"ת בשביל בנים (לישא אשה בת בנים)³⁶ – אם ישנו גם כשכבר קיים מצות פויר (כשתי הדיעות בשו"ע בזה"כ): לפי ה' שיטה שהוא דין בפע, הרי כיון שכבר קיים מצות פויר בשלימותה, שוב אינו

ויש לומר שזהו יסוד החילוק בין שתי הגירסאות שישנו בגמ' שם, בקשר לדברי המשנה²⁸, „לא יבטל אדם מפרי" ורבי' אלא א"כ יש לו בנים": לרוב הספרים גרסין בגמ' „מתניתין דלאו כר' יהושע", אמנם הרי"ף (ועוד) לא הביא תיבות אלו²⁹.

והנה להגירסא „מתניתין [דקתני אא"כ כו' הא אם יש לו יבטל³⁰] דלאו כר"י", נקטינן כאופן הא' הנל', שדברי ר"י הם מטעם (המשך) קיום מצות פויר ובע"כ פליג אמתניתין שדייקנן מינה דאם יש לו בנים נתקיימה מצות פויר במילואה ויכול ליבטל כו'.

אבל להגירסא דליתא תיבות אלו בגמ' י"ל, שמאמר ר"י אינו בסתירה לה' משנה (דמשמע הא אם יש לו בנים יכול ליבטל מפור³¹), כי הדין דר"י הוא דין וחיוב בפע מדברי קבלה³² – ובזה לא איירי במתניתין.

ועפ"ז י"ל שלכן משנה הרמב"ם מלשון ר"י „היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו" וכותב „אף על פי שקיים אדם מצות פויר ורבי' הרי הוא מצווה מדברי סופרים שלא יבטל מ' לפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח" – להשמיענו דבר זה גופא³³ – שציווי ה'

נימוקי הגר"ב לרמב"ם ה' אישות שם, דדברי הרמב"ם הם רק בנוגע לחיוב מדאורייתא, אבל מדרבנן ודאי לא מהני מחילה, מפני הציווי דלערכ אל תנח ידך, וכתא דתריץ המגיד משנה לרמב"ם שם ה"ז. וראה אוצר הפוסקים לשו"ע אה"ע שם סק"ג. וש"נ.

33) להעיר מפרש"י ביצה לו, רע"א (נסמן בצפע"נ לרמב"ם כאן) דכאשר כבר קיים מצות פויר (לבי' או לביש) „תו לא מפקד כולי האי כו' ומיהא קצת מצוה איכא כדאמר בבוקר כו' (וראה פרש"י שם לו, סע"ב: ולא . . . הא מצוה קא עביד – שנושא אשה לפרות ולרבות). ואולי זוהי כוונת הצפע"נ בציונו, דמגמ' ופרש"י זה משמע דהיינו (קצת) מצות פויר. וראה שו"ת פרי יצחק (להר"י בלאזער דפעטערבורג) סמ"א.

34) ואולי י"ל דלהרמב"ם, אף שהחיוב הוא מדברי סופרים, יש בזה קיום מצות פויר מה"ת (ע"ד כשנוסף על התפלות שמתפלל, יהיב פרוטה לעני (ב"ב י' א) אף שכבר נתן חומש, ועוד כו"כ. וראה אנציקלופדי' תלמודית כרך יב ע' תרגו, תערב). ולהעיר משטת הרמב"ם דקרי גם לדאורייתא כשם „דברי סופרים" כשאנו מפורש בתורה (ראה סהמ"צ שורש ב' ובמפרשים שם. נ"כ הרמב"ם ה' אישות פ"א ה"ב. ועוד). וראה שדי חמד אסיפת דינים מערכת אישות ס"ב אות ז.

35) ראה יבמות סא, סע"ב ובתוס' שם. וראה הערה הבאה.

36) אה"ע ס"א ס"ח. וראה נ"כ טור ושו"ע שם.

28) שם סא, ב.

29) ראה בעל המאור, מלחמות יבמות שם.

רא"ש שם ס"ט (ועוד).

30) פרש"י יבמות שם (סב, ב).

31) וראה לחם משנה לרמב"ם שם ה"ז. מעשה

רוקח שם. ועוד.

32) ראה ב"ש אה"ע ריש ס"א שהקשה בדברי

הרמב"ם (הל' אישות רפט"י) דמהני מחילה אם כבר קיים מצות פויר, מנ"ל להרמב"ם חילוק זה דמהני מחילה שלה אחר קיום פויר דמ"מ חייב לקיים לערב אל תנח ידך (אף שהוא מדרבנן). וע"פ הנ"ל בדעת הרמב"ם לכאורה יקשה ביותר, דעדיין מצווה הוא מד"ס שלא לבטל מלפרות ולרבות – אבל ראה

ו. ויש לומר, שענין זה ד, כל המוסיף נפש . . כאילו בנה עולם מודגש בפרשתנו – פ' נח.

דהנה „פרו ורבו“ נאמר בתורה בפ' בראשית ובפ' נח⁴¹, ואחד החילוקים בניהם הוא

[נוסף ע"ז שהציווי על פרו ורבו (בפשש"מ⁴²) נאמר בפרשתנו⁴³, ואתם פרו ורבו, משא"כ בפ' בראשית⁴⁴ שהוא לכרכה⁴⁵]:

בפ' בראשית נאמר זה לאדם הראשון, ומכיון שלפני אמירת (ברכה) ציווי זה לא היו לאדם בנים, מוכן, שבזה מדובר בעיקר קיום פו"ר (הולדת בן ובת).

משא"כ בפרשתנו נאמר „פרו ורבו“ לנח ובניו – כלומר, לא רק לבני נח שעדיין לא היו להם בנים, אלא גם לנח

מוכר ס"ת בשביל לישא אשה בת בנים; אבל אם הוא חייב תמידי מצד לתא ד-מצות פו"ר, מסתבר שיש לו למכור ס"ת כדי לישא אשה בת בנים גם אם כבר קיים³⁷ מצות פו"ר מה"ת³⁸.

ה. עפ"י מובן בפשטות לשון הרמב"ם „שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם“:

בלשון וטעם זה מתבאר התוכן הנ"ל – כי גדר של מצות פו"ר ורבי' הוא – בנין העולם (לשבת יצרה) וכפשטות ה' כתובים³⁹, „פרו ורבו ומלאו את הארץ (וכבשוה גו')“.

ומדייק הרמב"ם „שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם“, להדגיש שמצות פו"ר אינה מוגבלת רק ל-קיום חיובה, הולדת בן ובת, אלא שכל שהוא מוסיף בזה, ה"ז בכלל תוכנה (וגדרה) של מצוה זו – בנין העולם⁴⁰, „כאילו בנה עולם“.

משא"כ הא דהלי' דעות „יהי לו בן אולי יהי חכם וגדול בישראל“ שייך רק לכוונתו בהולדת בנים, אבל אי"ז גדר קיום מצות פו"ר, שענינה „בנין עולם“ בהולדת בנים ובנות (וגם אם הבן אינו חכם וגדול בישראל“).

37 וברמב"ם הלי' ס"ת פ"ה ה"ב סתם ולא פירט, ולאידך בהלי' אישות כאן לא כתב דין זה כלל. וראה לח"מ ומעשה רוקח כאן ה"ו. ואכ"מ.

38 ראה שאלות פרשתנו שאלתא ה' בסופה (וראה העמק שאלה שם). בעל המאור ומלחמות לרי"ף יבמות שם. נ"כ השו"ע שם. וראה בארוכה שו"ת פרי יצחק שם.

39 בראשית א, כח. פרשתנו ט, א (וראה שם, וראה לקמן בפנים סעיף ו).

40 להעיר מסהמ"צ להרמב"ם מ"ע ריב, לכיוון לקיום המי" (וראה גם בהלי' דעות פ"ג ה"ב). וראה חמדת ישראל ח"א קונטרס נר מצוה חלק העשין סעיף מד. ואכ"מ.

41 ראה סמ"ג ריש מ"ע מט: בד' מקומות הזהירה תורה בפ' בראשית ובפ' נח. וראה בארוכה במפרשי הסמ"ג.

42 ראה רש"י פרשתנו שם, ו. רמב"ן ורא"ם ועוד שם.

43 וכ"ה בסנהדרין נט, ריש ע"ב (וראה ע"ז ה, א (ור"ה שם)). שאלות פרשתנו שם (בתחלתו). שם פ' ברכה שאלתא קסה. וכ"ה בסהמ"צ להרמב"ם שם לפנינו. וראה הערה 45.

44 וכן פרשתנו ט, א.

45 ראה כתובות ה, ב. תוד"ה ולא קאמר – יבמות סה, ב. ובמהרש"א סנהדרין שם (נסמן עה"ג שם) דלכ"ע הציווי דפו"ר הוא בפרשתנו ט, ו.

*) בהוצאת ה"ח העלוי, שבטברית (ובתרגום אבן איוב) שם ליתא „ואתם“. ע"ש. אבל להעיר שבראש ספר היר' במנין המצות לכמה גי' (ראה ספר המדע – ירושלים, תשכ"ד) הובא „ואתם“ (היינו הכתוב דפרשתנו שם, ו) או המשך הכתוב, שרצו בארץ (אבל ראה שם עוד גי' – שהובא סיום הכתוב דפרשתנו ט, א או דבראשית שם).

ישנו הציווי (מדברי קבלה?) ד"לערב אל תנח ידך":

לאחר שהאדם עסק והתייגע ב- השפעה על הזולת במשך שנות הבחירות וגיל העמידה, הנה בהגיעו לעת זקנתו הרי אפשר שיאמר שעתה ינוח מעבודתו ויגיעתו אלו – בלשון הכתוב⁵² "יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב" [כולל ה"ערב" דכללות ימי חייו⁵³] – בא ה- כתוב ואומר: "וערב אל תנח ידך", שגם אז עליו להמשיך ולעסוק ב"פרו ורבו", לקרב עוד בני" ועוד בני" ליהדות, תורה ומצוות".

ובזה מוסיף הרמב"ם, שטעם הדבר הוא, מפני "שכל המוסיף נפש אחת ב- ישראל כאילו בנה עולם": ההכרח להו- סיף בעבודתו זאת, אינו רק מפני החשש שעבודתו הקודמת לא היתה בשלימות (ועד שישנו חשש "אי זה יכשר גוי", ע"ד סיפור הגמ' שם אודות תלמידי ר' עקיב- א), אלא שגם אם עבודתו הקודמת היתה בתכלית השלימות – אין לו להסתפק בכך, ועליו להוסיף בעבודתו גם ב- "ערב", כי ע"י כל פעולה שלו ה"ז "כאילו בנה עולם".

וע"פ משנת"ל בדברי הרמב"ם נמצא, שחיוב זה, שגם "לערב" יש להוסיף ב- "מלמד את בן חבירו תורה" – אינו חיוב [א] לעשות דבר טוב ונעלה, אלא זהו המשך והשלמה לקיום מצות פו"ר (ברוחניות).

ויש לבאר תוכן חידוש זה (שגם הה- שפעה "בזקנותו" היא בכלל מצות פו"ר ברוחניות) בפנימיות הענין:

תכלית כל הבריאה היא כדי לעשות

עצמו שכבר היו לו שלשה בנים, גם לו נאמר "פרו ורבו ומלאו את הארץ", פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה, ש"ל שבזה נרמז אשר גם הוספת נפש היא בכלל קיום פו"ר, וכאילו בנה עולם.

ז. וי"ל – כשם שהוא בענין מצות פו"ר כפשוטה, כך הוא גם בנוגע ל(תוכן) מצות פו"ר ברוחניות, שהוא לימוד התו- רה עם תלמידים⁴⁷ (ובכללות – קירוב בני ישראל ליהדות, תורה ומצוות) – כמחז"ל⁴⁸ "כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו" – שאין בזה חילוק בין זמן ה"ילדות" לעת ה- "זקנה", וכהמשך דברי הגמ'⁴⁹, שלאחרי מאמר ר' יהושע בא מאמר ר' עקיבא "למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזק- נותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו שנאמר בבקר זרע גו".

כלומר, מלבד זאת שבחיוב ת"ת (ל- עצמו) אין חילוק בין בחור לזקן (כמ"ש הרמב"ם בהל' ת"ת⁵⁰), הנה גם בלימוד עם תלמידים (שהוא מ"ע מן התורה⁵¹)

46) אף שלענין קיום מצות פו"ר להלכה לאחר מית לא קיים כי לדעת ב"ה צ"ל בן ובת (יבמות סא, ב. רמב"ם הל' אישות שם ה"ד).

47) להעיר שרש"י, שמפרש פשוטו של מקרא (גם בנ"ד), פ"י בקהלת שם הן בנוגע להולדת בנים והן בנוגע ללימוד התורה.

48) סנהדרין יט, ב. פרש"י עה"ת במדבר ג, א.

49) יבמות סב, ב.

50) פ"א ה"ח. טושו"ע יו"ד ר"ס רמו. שו"ע אדה"ז או"ח ר"ס קנה. וראה הל' ת"ת שלו פ"ג סוס"ד.

51) ראה רמב"ם ריש הל' ת"ת. הל' ת"ת לאדה"ז פ"א ס"ח.

52) תהלים קד, כג.

53) ראה סה"מ אידיש ס"ע 200 ואילך.

*) אף שאינו פשוטו של מקרא ממש כמו ב- פירושו על התורה (ראה לקו"ש ח"ד ע' 87 הערה 10 ובשו"ג, ועוד).

ברור של הרמב"ם⁵⁸, והן ברוחניות – שמקריבים כאו"א מישראל לה' ולתורתו ולמצוותיו,

באים לשלימות בנין העולם כולו, ד- היינו שתתגלה בו מלכותו של הקב"ה⁵⁹,

וזה יהי' בתכלית השלימות לעתיד לבא, כאשר יקויים היעוד⁶⁰ ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר.

ואף שכל הגילויים דלעתיד תלויים בכל מעשינו ועבודתנו במשך זמן ה- גלות⁶¹, הרי מובן שבפרטיות בנין העו- למ מחדש נעשה ע"י הוספה בקיום מצות פו"ר בגשמיות וברוחניות, בנין העולם שבזמן הגלות, שע"י הוספת נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם, וכ"ש וק"ו ע"י הוספת כו"כ נפשות מישראל,

וזה ממחר ומזרז בנין „עולם חדש“⁶², השמים החדשים והארץ החדשה דל- עת⁶³, והי' ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד⁶⁴.

(משיחת ש"פ שלח תשמ"ה)

(58) כאן המקום לעורר עוה"פ ע"ד גודל הזכות והאחריות של כאו"א, ובפרט בדורנו זה, לעסוק ולהוסיף בפו"ר ולא להתחשב עם חשבונות ואמת- לאות (אמת לא) ליבטל ממנה – ראה בפרטיות לקו"ש חכ"ה ע' 33 ואילך. וש"נ.

(59) להעיר מחסד לאברהם (מעין שני נהר סד) בנוגע למצות פו"ר ד"שכינה בתחתונים תלוי במצוה זו.

(60) ישע"י מ, ה.

(61) תניא רפ"ז.

(62) להעיר דנה עולם חדש ראה (ב"ר פ"ל, ח).

(63) מהפטורת שבת זו [תשמ"ח] – שבת ר"ח (ישע"י טו, כב).

(64) זכרי' יד, טו.

לו ית' דירה בתחתונים⁵⁴, וזהו תוכן הפנימי של „בנה עולם“, לבנות לו ית' דירה. כלומר, שהעולם שמצ"ע הוא ב- מצב של „העלם“ והסתר, שלא ניכר בו שהתהוותו היא מ„אמתת המצאו“⁵⁵, צרי- כים לבנותו ולעשות דבר חדש, לגלות בו את „אמתת המצאו“.

ושינוי וחידוש זה שבעולם נעשה ע"י שינוי וחידוש במצבם של בני ישראל:

כל זמן שלא ניכר בכאו"א מישראל שהוא בן אברהם יצחק ויעקב והיא בת שרה רבקה רחל ולאה, נשאר העולם ב- מצב שלא ניכר בו מקורו ושרשו: ועל ידי העבודה לגלות בכל או"א מישראל את שייכותו והתקשרותו להקב"ה ול- תורתו ומצותיו, הוא פועל שכל העולם כולו נעשה דירה לו ית', „כאילו בנה עולם“.

ח. ע"פ הנ"ל יש לבאר גם הטעם ש- חז"ל תלו הגאולה דלעתיד בקיום מצות פו"ר, כמאמר⁵⁶ „אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שב(אוצר ששמו) גוף“, ואמרו⁵⁷ „כמו שנגאלו ישראל ממצרים בזכות שהיו פרים ורבים כמו כן יגאלו לעתיד בזכות שהן פרים ורבים . . אין ישראל נגאלין אלא א"כ הם פרים ורבים ויהיו מלא כל העולם“.

כי ע"י סיום קיום מצות פו"ר – הן ב- גשמיות, ע"י שכו"א „לא יבטל“ מקיום מצוה זו „כל זמן שיש בו כח“ (כפסק דין

(54) תנחומא נשא טז. תניא רפ"ז.

(55) רמב"ם ריש (ספר היד ו)הל' יסודי התורה.

(56) יבמות סב, סע"א (ובפרש"י שם). וש"נ.

(57) תנא דבאי"ו ספ"ד.

נח ג

ולא לשון הכתוב עצמו, ולכן אין מזה הוכחה שזוהי גם „דרך המקראות“. משאכ בפ' וירא, שזוהי לשון המקרא – „וה' המטיר גו' מאת ה'" – הוכחה ברורה ש„דרך המקראות לדבר כן“.

וכיון ש„דרך המקראות לדבר כן“ (וכדמצינו בכמה מקומות), מהו הכרחו של רש"י לפרש את הכתוב כאן ע"פ „מדרשו“ (ד„בין אלקים“ היינו „בין מדת הדין“), ולא כפשוטו, דמה שלא נאמר „ביני“ הוא כי „דרך המקראות לדבר כן“.

ב. גם צריך להבין האריכות בלשון רש"י:

(א) ידוע שאין דרכו של רש"י לכתוב פירושו בדרך קושיא ותירוץ, אלא הוא כותב פירוש הכתוב בסגנון שהקושיא מסתלקת מאל"י – וא"כ, גם בנדר"ד ה' מספיק לכאורה שיכתוב „בין מדת הדין של מעלה כו'“, ומדוע הוזקק רש"י ל- האריך ולפרש את השאלה „שהי' לו לכתוב ביני ובין כל נפש חי“?

(ב) לכאורה חידושו של רש"י הוא רק בנוגע לתיבת „(בין) אלקים“, שפירושה „מדת הדין של מעלה“ – וא"כ מדוע (א) הוא מעתיק מהכתוב גם תיבות „ובין כל נפש חי“; (ב) וכן בגוף פירושו חוזר ומפרט „וביניכם . . ובין כל נפש חי“ –

א. „והיתה הקשת בענן וראיתי' לו- כור ברית עולם בין אלקים ובין כל נפש חי' בכל בשר אשר על הארץ“¹. בפ' רושו מעתיק רש"י את התיבות „בין אלקים ובין כל נפש חי“ ומפרש: „בין מדת הדין של מעלה וביניכם, שהי' לו לכתוב ביני ובין כל נפש חי', אלא זהו מדרשו, כשתבוא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונוכח“.

לפום ריהטא נראה שכוונת רש"י ל- תרץ השאלה (שמביא בפירושו) „שהי' לו לכתוב ביני כו'“ (כיון שכ"ז הוא חלק מאמירת הקב"ה, „ויאמר אלקים“²), וע"ז מפרש שהכוונה ב„אלקים“ כאן היא ל- „מדת הדין של מעלה“.

אבל צ"ע, שהרי מצינו ש„דרך המקראות לדבר כן“, כמו שפירש רש"י עצמו בפ' וירא עה"פ „וה' המטיר על סדום גו' מאת ה' מן השמים“, ש„אמר מאת ה' ולא אמר מאתו“ – כי „דרך המקראות לדבר כן“, ומביא ע"ז כמה דוגמאות, כולל דוגמא מפ' בראשית „כמו נשי למך ולא אמר נשיי“, הרי שכבר בפ' בראשית אתי שפיר לשון הכתוב מטעם ש„דרך המקראות לדבר כן“.

[במקומו בפ' בראשית שם לא פרש"י מאומה. ויש לומר הטעם, כי משם אין הכרח ש„דרך המקראות לדבר כן“, כיון שהתם ה"ה דברי למך המובאים במקרא

(5) ראה גם רד"ק כאן (ומביא דוגמא מ„ואל משה אמר עלה אל ה'" – משפטים כד, א).

ולהעיר, שבדר"ק שם ממשיך „ואמר אלקים שפירושו דיין כו' כשהי' הדור רע וראוי לדונם כו' אזכור הברית כו'“ (ע"ד סיום ל' רש"י כאן), אף שמפרש ד„בין אלקים“ הוא „כאילו אמר ביני“.

(1) פרשתנו ט, טז.

(2) ט, יב.

(3) יט, כד.

(4) ד, כג.